

ğını bildirmesi açısından önem taşıdığından dinî literatürde bu vaktin tanım ve belirlenmesinin ayrı bir dikkatle ele alındığı görülür.

Kur'an'da fecir kelimesi, oruç ve namazla ilgili bazı dinî hükümlerin bildirilmesi (el-Bakara 2/187; el-İsrâ 17/78; en-Nûr 24/58), yemin (el-Fecr 89/1) ve Kadir gecesinin fazileti (el-Kadr 97/5) gibi münasebetlerle beş âyette geçmektedir. Bu âyetlerin hepsinde fecir, örfe yaygın kullanımına da uygun olarak "tan yeri ağarması, şafak vakti" anlamını taşımakla birlikte fecir vaktinin başlama ve bitiş sınırlarıyla ilgili olarak âyetlerde bir açıklama yer almaz. Ancak bunlardan oruçla ilgili âyette, "Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiye, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın" (el-Bakara 2/187) cümlesiyle fecir vaktinin başlangıcına işaret edilmiştir. Kaynaklarda, bu âyetin önce, "Beyaz iplik siyah iplikten ayrılincaya kadar yiye, için" kısmının nâzil olduğu, bazı sahâbilerin âyeti zâhirî ve lafzî mânasına hamlettiği, Hz. Peygamber'in ise siyah ve beyaz iplikle ilgili olarak, "Biri gecenin karanlığı, diğeri gündüzün aydınlığıdır" şeklinde bir açıklama getirdiği, daha sonra da âyetin "mine'l-fecr" kısmının nâzil olarak âyetteki kısmî kapalılığın giderildiği rivayetleri yer alır (Buhârî, "Tefsîr", 2/28; Müslim, "Şıyâm", 34-35; Cessâs, I, 284; İbn Kesîr, I, 319).

Fecir vaktinin namaz ve oruçla ilgili mükellefiyetleri belirleyecek tarzda tesbiti Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarına dayanır. Sonraki dönemlerde fakihler tarafından konuyla ilgili olarak ileri sürülen görüşler arasında da bazı ayrıntılar dışında önemli bir farklılık bulunmaz. Hz. Peygamber, İbn Ümmü Mektûm'un fecir vaktinde okuduğu ezandan önce Bilâl-i Habeşî'nin uyarı maksadıyla okuduğu ezanı kastederek, "Bilâl'in ezanı hiçbirinizi sahur yemeğinden alıkoymasın; çünkü Bilâl henüz gece iken ezan okur. Onun bu ezanı sizden ibadette bulunana (teheccüt namazı kılana) haber vermek, uyukda olanı da uyandırmak içindir" dedikten sonra fecir vaktinin iyice anlaşılması için parmaklarını yukarıya kaldırıp aşağıya diker ve, "Fecir beyazlığın böyle açığa çıkması değildir, tâ ki şöyle olmayınca" der. Bunu söylerken de şahadet ve orta parmağını üst üste bindirip sağa sola uzattığı rivayet edilir (Buhârî, "Ezân", 13; Müslim, "Şıyâm", 38; Ebû Dâvûd, "Şavm", 17). Başka bir hadiste de Resûl-i Ekrem, "Bilâl

ezanı gece okuyor. İbn Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiye içebilirsiniz. Çünkü o fecir doğmadan ezan okumaz" demiştir (Buhârî, "Şavm", 17; Müslim, "Şıyâm", 36-37).

İslâm hukukçuları hadislerdeki bu ifadelerden hareketle fecri "fecr-i kâzib, fecr-i sâdik" veya "birinci fecir, ikinci fecir" şeklinde ikiye ayırarak açıklamışlardır. Fecr-i kâzib, sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, manyolu ışığına benzeyen akçıl ve donuk beyazlıktır. Fıkıh literatüründe buna "uzunlamasına beyazlık" (beyâz-ı müstati) denildiği gibi Araplar arasında "kurt kuyruğu" (zenebû's-sirhân) veya "yalancı sabah" (es-subhu'l-kâzib) olarak da anılır. Fecr-i kâzib gecenin bir bölümü kabul edildiği için ayrıca dinî bir hükme konu teşkil etmez. Bu geçici beyazlıktan sonra yine kısa bir süre karanlık basar. Ardından da ufukta yatay olarak boydan boya uzanan, giderek genişleyip yayılan fecr-i sâdik aydınlığı başlar. Fıkıh literatüründe bu ikinci fecre "enlemesine beyazlık" (beyâz-ı müsta'razî) denilmesi, fecr-i sâdik beyazlığının doğu ufukunda tan yeri boyunca yayılarak genişlemesi sebebiyledir. Sabah namazının vaktinin girmesi, sahurun sona erip orucun başlaması gibi dinî hükümlerde esas alınan bu ikinci fecirdir. Nitekim Hz. Peygamber, "İki çeşit fecir vardır. Kurt kuyruğu gibi olan fecir herhangi bir şeyi ne helâl ne de haram kılar. Ufukta genişliğine yayılan fecre gelince işte sabah namazı o vakitte kılınır, sahur yemeği de o vakitte haram olur" (Dârekutnî, II, 165) derken iki fecir arasındaki bu farka dikkat çekmiştir. Bununla birlikte fecr-i sâdıkın, ufukta beyazlığın enlemesine yayıldığı vakit mi, yoksa bu beyazlıktan sonra ufukta kızılığın yayılması vakti mi olduğu, gerek hadislerde (Tirmizî, "Şavm", 15; Ebû Dâvûd, "Şavm", 17) gerekse sahâbe ve tâbiîn söz ve uygulamalarında yer alan farklı ölçü ve ifadeler sebebiyle İslâm hukukçuları arasında tartışılmıştır.

Bazı fakihlere göre fecr-i sâdik ufukta aydınlığın oluşmaya başladığı vakitte, bir kısmına göre ise beyazlıktan sonra kızılığın ufukta iyice ortaya çıkmasıyla başlar. Fakihlerin çoğunluğu bu konuda orta bir yol takip etmiş, fecr-i sâdıkın ufukta beyazlığın iyice yayılmasıyla başlayacağı görüşünü benimsemiştir. Cumhur, ilgili âyette geçen siyah-beyaz ayırımını gecenin siyahlığı ve gündüzün beyazlığı (Buhârî, "Şavm", 16), fecri de

ufukta yayılan beyazlık olarak açıklayan hadisleri ve ümmetin bu yöndeki uygulamasını esas almış, bazı hadislerde geçen "kızılığın ortaya çıkışı" ifadesinin (Tirmizî, "Şavm", 15; Ebû Dâvûd, "Şavm", 17) veya bazı sahâbe ve tâbiîn sahur bu vakte kadar geciktirdiğine dair rivayetlerin beyazlığın ufukta iyice yayılması ölçüsünü tekit edici bir anlam taşıdığı yorumunu yapmıştır (Tahâvî, II, 52-54; Hattâbî, II, 760; Aynî, X, 297). Öyle anlaşılıyor ki cumhurun bu konuda ihtiyatlı bir görüşü tercih etmiş olması, sabah namazı vaktinin sahur vaktinin sona ermesini takiben başlamakta oluşu sebebiyle sabah namazının kılınabilmesine de yeterli bir zaman kalmasını sağlama, böylece hem oruç hem de sabah namazı için makul bir bitiş-başlangıç vakti belirleyebilme gibi bir amaç taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-^{Arab}, "fcr" md.; *Türk Lugatı*, III, 612-613; Buhârî, "Ezân", 13, 22, "Şavm", 16, 17, 40, 41, "Tefsîr", 2/28; Müslim, "Şıyâm", 34-38; Ebû Dâvûd, "Şavm", 17; Tirmizî, "Şavm", 15; Dârekutnî, *es-Sünen*, Beyrut, ts. (Âlemül-kütüb), II, 165; Tahavî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr* (nşr. Muhammed Seyyid Câdelhak), Kahire 1968, II, 52-54; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 284; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Sünenü Ebî Dâvûd ile birlikte), Humus 1969, II, 760; Serahsî, *el-Mebsûr*, I, 141, 142; III, 54-55; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 94; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 245; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, III, 3-4; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 319; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, İstanbul 1977, I, 496-497; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, I, 319; Aynî, *Üm-detü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, X, 297; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Bulak), II, 61; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Islâhu't-takvîm* (Şefik Beg Mansûr Yeken tarafından yapılan Arapça tercümesiyle beraber), Kahire 1307, s. 66-67; *Tecrid Tercemesi*, II, 586-587; Hüseyin Atay, "Sahur Vaktinin Tayin ve Tesbiti", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Ankara 1982, s. 1-22; Yakup Çiçek, "Kur'an'da Fecir Kavramı", *MÜİFD*, sy. 7-8-9-10 (1995), s. 177-194.

 YAKUP ÇİÇEK

FECR
(bk. FECİR).

FECR-İ ÂTİ
(فجر آتی)

II. Meşrutiyet'ten sonra teşekkül eden, sanatta ferdîyetçiliği ve estetik değerleri benimseyen edebiyatçılar topluluğu.

Birçok tenkitçinin, hatta bizzat mensuplarının da bir edebiyat mektebi veya edebiyat grubu olarak kabul etmediği Fecr-i Âtî, II. Meşrutiyet sonrası ortaya

med Fuad (Köprülü), Müfid Râtib, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu). En yaşlısı otuz dört, en gençleri on dokuz yaşında olan bu yazarların yaş ortalaması yirmi üçtür. Konuyla ilgili hâtıralarda topluluğa daha sonraları Süleyman Fehmi, İsmail Subhi, Nevin (Neyyir), İbrahim Alâeddin (Gövsâ), Mehmed Ali Tefvik, Hasan Bedreddin, Enis Behiç (Koryürek) gibi isimlerin de katıldığı yazılmıştır.

Fecr-i Âtî mensupları beyannâmelelerinde belirttikleri gibi bir seri yayın teşebbüsünde bulunmuşlardır. Cemil Süleyman'ın *Timsâl-i Aşk* ve *İnhizam* adlı romanları, Şehabeddin Süleyman'ın *Fırtına* adlı tiyatrosu, Tahsin Nâhid'in *Rûh-ı Bıkayd* adlı şiir kitabı ve Mehmed Fuad'ın *Hayât-ı Fikriyye* adlı incelemelerinden ibaret beş kitaplık bir seri Fecr-i Âtî Kütüphanesi neşriyatı adıyla çıkmıştır. Ancak bu yayımlardan bazılarının iç sayfalarında otuzdan fazla kitap nesretme niyetinde olduklarını gösteren kabarık bir isim listesi dikkati çeker. Böylece yayım organı olarak düşündükleri dergi gibi kitap yayımlarında da önemli bir hamle yapamadıkları anlaşılmaktadır. Teşebbüs ettikleri halde resmî bir dernek kuramamalarının, fazla faaliyet gösterememelerinin sebebini, kuruluşlarından hemen sonra vuku bulan 31 Mart Vak'ası'na ve bunun doğurduğu yeni sıkıntılı şartlara bağlamak mümkündür. 31 Mart Vak'ası sırasında toplantı merkezleri olan Hilâl Matbaası'nın basılmasını, hatta üyelerinden gazeteci Ahmed Samim'in bir suikast sonucu öldürülmesini de bu sıkıntılara ilâve etmek gerekir. Ancak temelinde sanatı şahsî ve muhterem kabul eden Fecr-i Âtî mensuplarının her birinin şahsî bir yol tuttuğu ve dernek halinde çalışma disiplinine yanaşmadıkları da anlaşılmaktadır. Birbirlerinden bağımsız hareket etmelerini kendilerinden birçoğunun tabii karşıladığını bizzat yazıları ve hâtıralarıyla ifade etmişlerdir. İlk toplantıdan itibaren Ahmed Hâşim gibi hiç katılmayan veya pek az görünen üyeler zamanla toplulukla ilişkilerini kesmiş, hatta istifa etmişlerdir. Öyle ki kuruluşundan bir buçuk yıl sonra 1910 Ekiminde yayımlanan bir haberden grupta on kişi kaldığı anlaşılmaktadır. Fecr-i Âtî'nin üç buçuk yılı bulmayan ömrü içinde önce Faik Âli, daha sonra Fazıl Ahmed, Hamdullah Subhi, Celâl Sâhir ve İzzet Melih'in başkanlık yapmış olmaları da topluluğun çözülme ve dağılma karakterini aksettiren hadiselerdir. Aslında Fecr-i Âtî'nin

nin dağılmasıyla ilgili kesin bir tarih bulunmamakla beraber oldukça ihtilâflı ve tartışmalı geçen üç buçuk yıldan sonra 1912 sonlarında artık Fecr-i Âtî diye bir isimden bahsedilmemektedir.

Fecr-i Âtî beyannâmesinde ülkenin ilme ve sanata şiddetle ihtiyaç olduğundan bahsedilmesi, II. Meşrutiyet'i takip eden aşırı politik fikir ve edebiyat ortamına bir tepki gibi görünmektedir. Sanatı şahsî ve muhterem olarak kabul etmeleri de aynı tepkinin tezahürüdür. Ancak Edebiyât-ı Cedîde mensupları gibi tamamıyla estetik endişelerle bir fildişi kuleye kapanmayı da benimsemeyerek sanatın belki doğrudan doğruya siyasete değil, fakat sonuç olarak millî gelişmeye hizmet edeceği düşüncesindedirler. Bununla beraber bütün itirazlara ve tartışmalara rağmen birçok hususta genel hatlarıyla Edebiyât-ı Cedîde anlayışından pek de uzaklaşamadıkları muhakkaktır. Verdikleri eserler ve estetik görüşler onların devamı olduklarını göstermektedir. Aralarında Faik Âli ve Celâl Sâhir gibi yine o edebî mektebe mensup olanların bulunması, hatta yayım organı olarak kendilerine *Servet-i Fünûn* dergisinde yer aramaları da bu hükmün nisbî doğruluğunu gösterir. Ancak bu gerçek, Edebiyât-ı Cedîde'nin değer yargılarını kabul edip etmemek hususunda başkalarıyla ve kendi aralarında tartışmaların çıkmasını da engelleyememiştir. Yine de Fecr-i Âtî'nin, bazı tenkitçilerin kanaatlerinin aksine Edebiyât-ı Cedîde'ye bir tepkiden doğduğu iddiasına katılmak mümkün değildir.

Ortak bir disipline ve açık prensiplere sahip olmamaları sebebiyle Fecr-i Âtî yazarlarının eser verdikleri edebî türler ve benimsedikleri Batı edebî ekolleri tam mânasıyla ortak bir karakter göstermez. Batı edebiyatından teorik olarak şiirde kısmen parnas ekolüne bağlı olanlar kadar simbolist-empresyonist temayülleri aksettirenlerin de varlığından bahsedilebilir. Roman ve hikâyede ise genellikle realist-natüralist bir yolu tercih etmişlerdir. Yine de kahramanlarının çoğunu aşırı hassas ve romantik tipler teşkil eder. Bu özellikleriyle de Edebiyât-ı Cedîde'nin devamı görünümündedirler. Bu değer hükümleri, Fecr-i Âtî şair ve yazarlarının, sadece topluluğun devam ettiği kısa süre içindeki edebî mahsulleri dikkate alındığında doğrudur. Dağılımlarından sonra her birinin Fecr-i Âtî prensiplerini devam ettiren veya ondan az çok uzaklaşan eser ve yayınlara

rının bu dönemin dışında düşünülmesi gerekir.

Topluluğun şiirde temsilcileri Tahsin Nâhid, Mehmed Fuad, Faik Âli, Mehmed Behçet, Emin Büldend ve Ahmed Hâşim'dir. Şiirlerinin çoğu ile mizahî bir karakter gösteren Fazıl Ahmed de Fecr-i Âtî şairlerindedir. Genel hatlarıyla ortak prensipleri, şiirle topluma faydalı olmanın veya hayatı bütün gerçekleriyle şiire aksettirmenin doğru ve mümkün olmadığı, şiirin ancak duyguları dile getiren bir sanat vasıtası olduğudur. Topluluk dağılıncaya kadar geçen birkaç yıl içinde yazdıkları şiirler de yine Edebiyât-ı Cedîde şiirini hatırlatır. Bir arada buldukları süre içinde genellikle aşk ve tabiat konularını işlemişler, vezin olarak da aruzu tercih etmişlerdir. Daha önceki yıllarda başlamış olan serbest müstezad örnekleri bu sırada çoğalmış, giderek serbest nazma yol açacak değişik ve zengin şekillerle yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Ahmed Hâşim'in *Göl Saatleri*, Tahsin Nâhid'in *Rûh-ı Bıkayd*, Mehmed Behçet'in *Erganun*, Celâl Sâhir'in *Siyah Kitap* adlı şiir kitapları Fecr-i Âtî şiirinin örnekleri sayılabilir. Diğer şairlerin şiirleri bu yıllarda henüz dergi sayfalarında.

Roman ve hikâye alanındaki isimler Refik Halid, Yakup Kadri, Cemil Süleyman ve İzzet Melih'tir. Özellikle son ikisi topluluğun roman türünü daha iyi aksettiren eserler vermişlerdir. Cemil Süleyman'ın *Timsâl-i Aşk*, *Ukde*, *Siyah Gözler*; İzzet Melih'in *Tezad* adlı romanları Fecr-i Âtî'nin bu türdeki örneklerindedir. Konu olarak Edebiyât-ı Cedîde romanını takip eden bu eserlerin roman tekniği açısından o seviyeyi de tutturamadıkları görülmüştür.

Tiyatro alanında Müfid Râtib, Tahsin Nâhid, Şehabeddin Süleyman, Refik Halid, İzzet Melih ve Ali Sühâ'nın çalışmaları vardır. Şehabeddin Süleyman'ın *Çıkamaz Sokak* ve *Fırtına* adlı oyunları neşir sırasında toplum ve ahlâk meseleleri açısından epey tenkide uğramış eserlerdir. Diğer yazarların oyunları, özellikle adına "fantaziye" denilen kısa piyesleri dergiler arasında kalmıştır. Fecr-i Âtî tiyatrosu oyun tekniği bakımından başarılı eserler ortaya koyamamıştır. Romanlarda olduğu gibi yine hissîdir ve çoğu basit aşk temaları üzerine kurulmuştur. Ancak bu yazarların, gerek tiyatro eserleri gerekse eserlerin sahneye konulması üzerine yazılan tiyatro edebiyatı bakımından daha başarılı sayılacak çalışmalarındır.

Fecr-i Âtî yazarlarının edebiyatın teori ve tenkit alanında daha faal oldukları görülmektedir. Tenkit usulü üzerine Yakup Kadri, Fazıl Ahmed ve Celâl Sâhîr'in; Türk ve Batı edebiyatları hakkında Mehmed Fuad, Yakup Kadri, Celâl Sâhîr, Ahmed Hâşim, Tahsin Nâhid, Şehabeddin Süleyman, Ahmed Samim ve Müfid Râtib'in makaleleri bu dönem içinde önemli meseleleri ortaya koymuştur. Ayrıca edebiyatın daha genel konuları ve özellikle sanat, estetik bahislerinde Mehmed Fuad, Celâl Sâhîr, Müfid Râtib, Şehabeddin Süleyman, Yakup Kadri, İzzet Melih, Tahsin Nâhid, Fazıl Ahmed, Emin Lâmi, Ahmed Hâşim, Refik Halid ve Ali Canip gibi daha geniş bir kadronun makaleleri bulunmaktadır. Bütün bu yazıların genel olarak Türk edebiyatı, bilhassa o yıllarda uyanmaya başlayan Millî Edebiyat akımı üzerinde olumlu etkiler gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu tenkit çalışmalarının tabii bir uzantısı gibi kabul edilmesi gereken fikir ve edebiyat tartışmaları da dergilerde Fecr-i Âtî topluluğunun bazı taraflarını yansıtmıştır. Devrin dergilerinden *Servet-i Fünûn*, *Resimli Kitap* ve *Rübâb*'da Fecr-i Âtî yazarlarının bazan kendi aralarında, bazan başka yazarlarla zaman zaman sertleşen tartışmaları olmuştur. Bunlardan bir kısmı, topluluğun sloganı olan "şahsî"likle yakından ilgili sanat-ahlâk, sanat-toplum ilişkileri gibi konularda cereyan etmiştir. Önemli polemiklerden biri de Ahmed Hâşim, Mehmed Fuad, Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri gibi Edebiyat-ı Cedîde'ye karşı çıkanlarla Ali Canip ve eski bir Edebiyat-ı Cedîde mensubu olan Celâl Sâhîr arasında geçen tartışmadır.

Topluluğun dil konusunda açık bir tavır olmamakla beraber şiir ve nesirde kullandıkları kelime kadrosu, terkipler, hatta sentaks Edebiyat-ı Cedîde'ninkilerden pek farklı değildir. Halbuki o yıllarda dilin sadeleşmesi meselesi oldukça yaygın bir polemik haline gelmiştir. Fecr-i Âtî mensuplarının ise bu konuya genellikle ilgisiz kaldıkları görülmektedir. Yalnız dil tartışmalarının başlangıcında Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman bir edebiyat dilinin önemi ve gereği açısından "Yeni lisan" hareketine karşı çıkmışlar, buna mukabil eski Edebiyat-ı Cedîdeciler'den Celâl Sâhîr hareketin taraftarı olmuştur.

Bütün bu dağınık görünüşüne, mensuplarının belli fikirler etrafında toplanmayışına, hatta topluluk olarak fazla ve-

rimli olmamasına ve kısa ömrüne karşılık Fecr-i Âtî grubu, II. Meşrutiyet devrinin siyasî kargaşası içinde sanat ve edebiyat adına güçlü bir hamle sayılmaktadır. Topluluğun kalabalık kadrosu, beyannâmeleri, kurulamamış da olsa Batı'daki örnekleri gibi bir sanat derneği olma teşebbüsleri en azından pek çok aydının gözünü edebiyat alanına çevirmiştir. Yazarlarının çoğunun daha sonraki yıllarda farklı yollar tutmuş olmasını da topluluğun aleyhine değerlendirmek doğru değildir. Bunlardan hemen tamamına yakın sayıda yazar Türk edebiyatı tarihinde az veya çok önemli bir yer almıştır. Başta, toplulukla en az ilgilenen ve en önce kopan Ahmed Hâşim olmak üzere Mehmed Behçet, Tahsin Nâhid, Şehabeddin Süleyman ve Müfid Râtib Fecr-i Âtî'nin sanatın şahsî ve muhterem oluşu prensibine genellikle uygun çalışmalar yapmışlar ve başka bir edebî akıma girmemişlerdir. Esasen son üç yazar Cumhuriyet'ten önce ölmüştür. Topluluğun dağılmasından sonra bir kısmı savaş yıllarında, bir kısmı Cumhuriyet'ten sonra olmak üzere pek çoğu Millî Edebiyat hareketine katılmış, katılmayanlar da dilde sadeleşme akımına değişik nisbetlerde ayak uydurmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Habib (Sevük), *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340/1924, s. 574-583; Ağâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1938, s. 282-290; Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, Ankara 1957, s. 44-75; Rifat Necdet Evrimir, *Fecr-i Âtî Şairleri: Emin Büldend*, İstanbul 1958, s. 12-18; a.m.f., *Fecr-i Âtî Şairleri: Mehmet Behçet ve Tahsin Nâhid*, İstanbul 1961, s. 6-17, 51-54; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara 1969, tür.yer.; Banarlı, *RTET*, II, 1092-1098; Hayriye Topçuoğlu (Kabadayı), *Fecr-i Âtî Topluluğunun Dil ve Edebiyat Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1987), AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi; Nazım H. Polat, *Şahabeddin Süleyman*, Ankara 1987, s. 33-37; a.m.f., "Yeni Nesil Tarafından Rübâb Mecmuasında Fecr-i Âtiye Karşı Yürütülen Mücadele", *TDA*, sy. 19 (1982), s. 138-153; Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı*, s. 148-163; Orhan Okay, "Yirminci Asırda Türk Edebiyatı", *Büyük Türk Klâsikleri*, X, 231-233; a.m.f., "Yirminci Yüzyılın Başından Cumhuriyete Yeni Türk Şiiri", *TDL*, sy. 481-482 (1992), s. 286-312; Reşad Feyzi, "Fecr-i Âti Nasıl Bir Teşekküldü?", *SF*, nr. 1775-1789, Ağustos - Kasım 1930; Cahide Başol, "Fecr-i Âti", a.e., nr. 2343-2352, Temmuz-Ekim 1941; Hikmet Dizdaroğlu, "Fecr-i Âti Topluluğu", *Ulusal Kültür*, sy. 5, Ankara 1979, s. 78-120; "Fecr-i Âti", *TA*, XVI, 191-192; Konur Ertop, "Fecr-i Âti Edebiyatı", *ML*, IV, 556-558; Zeynep Kerman, "Fecr-i Âti", *TDEA*, III, 172-174.

M. ORHAN OKAY

FECR SÜRESİ

(سورة الفجر)

Kur'an-ı Kerim'in
seksen dokuzuncu süresi.

Mekke döneminin ilk yıllarında, İslâm'ı kabul edenlere karşı zulmün başladığı sırada (Mevdûdî, VII, 107) Leyl süresinin ardından ve muhtemelen Habeşistan'a yapılan birinci hicretten önce nâzil olmuştur. İlk devirde nâzil olan sûreler arasında onuncu sırada yer almaktadır. Ali b. Ebû Talha'dan sürenin Medenî olduğuna dair bir rivayet gelmişse de (Ebû Hayyân el-Endelûsî, VIII, 466; Âlûsî, XXX, 119) üslûbu ve muhtevası bakımından diğer Mekki sûrelerle büyük bir benzerlik gösterdiği açıktır. Âyet sayısı otuz olup fasılası (ا،ب،ت،د،ر،م،ن،ي) harfleridir.

Sûre ismini başındaki "feci" kelimesinden alır. "Şafak sökmesi, tan yerinin ağarması" veya "şafak vakti, tan yeri" anlamına gelen fecre yemin ile başlayan sûreye "Ve'l-Fecri" sûresi de denilir ve Mushaf'taki tertibe göre "Ve'l-Leyl", "Ve'd-Duhâ" gibi belli vakitlere yeminle başlayan sûrelerin önünde yer alır.

Sürenin ilk dört âyetinde sırasıyla fecre, on geceye, çift ve tek olana ve her şeyi örten geceye yemin edilir (âyet 1-4). Fecrin kurban bayramı sabahı, on gecenin de zilhicce ayının ilk on gecesi olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi fecri ilk vahiy geldiği Kadir gecesinin fecri, on geceyi de ramazan ayının son on gecesi olarak kabul edenler de vardır. Bu on gecenin muharrem ayının ilk on gecesi olduğu da ileri sürülmüştür (Taberî, XV, 168-169). Kur'an sûrelerinin yirmi üç yılda peyderpey indiği, İslâm dininin gelişme aşamalarının buna paralel olarak gerçekleştiği göz önünde bulundurulunca üzerine yemin edilerek dikkat çekilen fecrin ilk vahiyle ilgili fecir olduğu görüşü ağır basmaktadır. Bununla beraber buradaki fecirle her günün fecir vaktine dikkat çekildiği düşünülmüş, bazı müfessirlerce sabah namazının önemine işaret edildiği de ileri sürülmüştür. Çünkü İsrâ sûresinde sabah namazı "kur'ânü'l-feci" (fecir vaktindeki okuyuş [17/78]) olarak nitelendirilmiştir.

Sürenin konusunu, genellikle Mekki sûrelerde görüldüğü üzere iman ve sâlih amel yolunu terkedenlerin dünya ve âhirette karşılaşacakları kötü âkibetle iman ehlinin her iki cihanda erişeceği mutluluk hakkındaki açıklamalar oluşturmaktadır. Leyl süresinin ardından nâ-